

Romové, Sintové a Jenišové. Švýcarská romská politika za druhé světové války.

Příloha zprávy: Švýcarsko a uprchlíci v době nacionálního socialismu
Vypracovali Thomas Huonker a Regula Ludiová ve spolupráci s Bernhardem Schärem v Bernu 2000

Poznámky k současné historické debatě o roli Švýcarska za druhé světové války

Ve Švýcarsku probíhá na nejvyšší politické úrovni už několik let diskuse o otázce navrácení majetku, který se ocitl v důsledku nacistického režimu ve Švýcarsku a nikdy nebyl navrácen původním majitelům případně jejich dědicům. V prosinci 1996 pověřil švýcarský parlament nezávislou expertní komisi úkolem zjistit rozsah a osud tohoto majetku z historického a právního hlediska. Později byl její mandát ještě upřesněn v tom směru, že se měl objasnit i význam politiky vůči uprchlíkům v souvislosti s hospodářskými a finančními vztahy Švýcarska s mocnostmi Osy a Spojenci.

Ke konci roku 2000 vyšla jen jedna příloha k této zprávě o uprchlících (lze si ji objednat na internetové adrese <www.admin.ch/edmz> za zhruba 300 českých korun), jež se zabývá otázkami, které zůstávaly stranou výzkumu – pronásledování a vyhlazování Romů, Sintů a Jenišů, jmenovitě ve vztahu k postoji švýcarského státu a kantonálních úřadů vůči jeho jenišskému obyvatelstvu a mezinárodní politice vůči Romům.

Širší veřejnost patrně neví, že ve Švýcarsku žije asi 35 000 Jenišů, což je skupina lidí s vlastní řečí, kulturou a dějinami, která obývá hlavně jižní Německo,

Švýcarsko, Rakousko a Francii a jejíž celkový počet se odhaduje na několik set tisíc. Na rozdíl od Romů, kteří bývali již od 16. století cílevědomě vykazováni od švýcarských hranic, takže ve Švýcarsku žilo delší dobu jen několik větších romských rodin, historické prameny se zmiňují již od 15. století o stěhujících se švýcarských kotlářích, což dozajista znamenalo Jeniše. Jenišové, kteří bývali obdobně utlačováni jako Romové, nastoupili na počátku sedmdesátých let 20. století v průběhu obtížného uvědomovacího procesu, jenž se týkal i Romů, cestu k emancipaci. Bylo to tedy v době, kdy kupříkladu v tehdejší Československu – byť za odlišných historických okolností – vznikaly organizace, které se dožadovaly práva na sebeurčení. Švýcarští Jenišové, kteří jsou od roku 1975 zastupováni organizací *Radgenossenschaft der Landstrasse*, jsou rovněž členy Romského svazu, jehož předsedou tehdy byl dr. Ján Cibula, Rom pocházející ze Slovenska, a který požíval pozorovatelského statutu v OSN.

Dílčí zpráva o Romech, Sintech a Jenišech, jež má 102 stran, se v prvním dílu zabývá počátky „cikánského výzkumu“ jako vlastní svěbytné etnografické disciplíny, která se na přelomu 19. a 20. století stále silněji ubírala cestou kriminální antropologie, eugeniky a rasové hygieny. Dále je to poměr švýcarského spolkového státu ke svému neusedlému obyvatelstvu a role Švýcarska v širší mezinárodní politice vůči Romům. Závěr zní takto: nejen za druhé světové války, nýbrž již dávno před ní se uplatňovala politika uzavírání Švýcarska před Sinty a Romy, kteří sem směřovali. Ti bývali striktně oddělováni od jenišského, zčásti usedlého, zčásti kočovného obyvatelstva, přičemž Jenišové byli podrobeni nucené asimilaci.

Ve druhém dílu se zpráva věnuje politice pronásledování a vyhlazování Romů a Sintů za druhé světové války. Jmenovitě je vzpomenut švýcarský psychiatr Josef Jörger, jeden ze zakladatelů psychiatrické dědičné teorie, který se intenzivně zabýval Jeniši a dědičností kočovného životního způsobu, jež rozhodujícím způsobem ovlivnila nacionálně socialistické bádání o Romech. Jedna kapitola tohoto dílu je věnována otázce majetku zavražděných Sintů a Romů, a to v souvislosti s výzkumem majetku bez dědiců, který se za války dostal do Švýcarska a jež zahrnuje takzvané „zlato obětí“ (Opfergold). Autoři zprávy ukazují, že se u těchto obětí naprosto nejednalo o nemajetné obyvatele, protože patří k jejich kulturní tradici, že u sebe nosí majetek ve formě zlata a jiných šperků. Ovšem jejich podíl na celkovém množství „zlata obětí“, jež se dostalo do Švýcarska, je nutno považovat za nepatrný. Ve třetím dílu zprávy se poukazuje na obtíže, jak určit na základě disponibilních pramenů sintske, romské a jenišské uprchlíky, kteří se dostali až na švýcarské hranice a byl jim buď odepřen, anebo jim byl naopak povolen vstup. Jsou zde uváděny příklady ze života, které tento stav pramenné základny dokládají.

Poslední díl se zabývá postojem švýcarského státu k Romům, Sintům a Jenišům v poválečném období.

V úvodu autoři zdůrazňují, že se v této zprávě vydali do historické *terra incognita*, protože politika Švýcarska vůči Romům, Sintům a Jenišům a rovněž neusedlému obyvatelstvu v letech 1933–1945 nebyla dosud vůbec předmětem průzkumu. Proto byla při analýze pramenů jedním z hlavních problémů samotná identifikace uprchlíků jakožto příslušníků romského, sintskeho a jenišského etnika, protože tehdy navíc žádná taková samo-

statná uprchlická kategorie jako „cikán“ neexistovala. Navíc se Romové, Sintové a Jenišové neodlišují ani náboženstvím, ani rodinnými jmény od jiných nežidovských uprchlíků.

Tak jako v někdejších Československu i v ostatních částech Evropy a rovněž ve Švýcarsku začal vznikat uvědomovací proces vlastní kulturní identity Sintů, Romů a Jenišů teprve v sedmdesátých letech. Zatímco v Československu jsme byli v průběhu Pražského jara svědky všeobecného uvolnění politiky, jež se stalo impulsem emancipačního procesu, v Německu a ve Švýcarsku jím bylo uznání pronásledování nacionálními socialisty, jehož se dožadovaly oběti této politiky.

Meret Brandner

Připravuje se druhý ročník konference o krajině Tvář naší země

V únoru roku 2001 proběhl na pražském hradě, a to z podnětu a pod záštitou prezidenta republiky Václava Havla, první ročník konference o krajině Tvář naší země – krajina domova. Krajina je ostatně velice zvláštní entitou: těžko se shodujeme na její definici, na uchopení substance krajiny. Kromě pojmů jako přírodní krajina, průmyslová krajina, známe i pojmy jako „krajina mé duše“, „vnitřní krajiny“. Ke krajině nutně patří i vnímající subjekt, pojem krajiny nelze v žádném případě vyčerpat jen pozitivisticky přírodovědně, tj. jako typ reliéfu s provázanými ekosystémy a civilizačními prvky. Přestože nelze krajinu uchopit jedinou integrální definicí, tvoří krajina celistvé pozadí, integrální „sfumato“ našich životů, a v jistém smyslu lze dokonce říci, že v jaké krajině jsme se narodili, taková jsme, a jací jsme, k této